

3. Οι σχέσεις της Ελλάδας με τους άλλους

Οι σχέσεις της Ελλάδας με τους γύρω της λαούς και τις ευρωπαϊκές Δυνάμεις καθορίζονται στη διάρκεια του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα από τον **αλυτρωτισμό**. Η προσάρτηση των περιοχών που κατοικούνται από ελληνικούς πληθυσμούς και η απελευθέρωση των αλυτρωτών Ελλήνων διαμορφώνει την ελληνική εξωτερική πολιτική. Η εξάρτηση όμως του ελληνικού κράτους από τις **Μεγάλες Δυνάμεις**, απαιτεί τη συναίνεση και την υποστήριξη τους για τη λύση του αλυτρωτικού ζητήματος. Αυτό ισχύει όχι μόνον για την Ελλάδα αλλά και για τα υπόλοιπα βαλκανικά έθνη.

Οι δυτικές ευρωπαϊκές Δυνάμεις έχουν εμπορικά και άλλα οικονομικά συμφέροντα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η διατήρηση των συνόρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διασφαλίζει αυτά τα συμφέροντα. Αποτρέπει επίσης την επέκταση της Ρωσίας προς τη Μεσόγειο. Ο ελληνικός αλυτρωτισμός είναι έτσι μέρος του συνολικού **Ανατολικού Ζητήματος**.

Όσο ο 19^{ος} αιώνας πλησιάζει προς το τέλος του, οι ελληνικές διεκδικήσεις έρχονται αντιμετώπιζονται με διεκδικήσεις άλλων βαλκανικών λαών. Οι **εθνικοί ανταγωνισμοί** δυσκολεύουν ακόμα περισσότερο την ελληνική εξωτερική πολιτική. Κάνουν επίσης πιο σύνθετο το διαμελισμό των βαλκανικών οθωμανικών εδαφών, καθώς στα εδάφη αυτά κατοικούν διαφορετικές εθνότητες. Κάθε μια από αυτές τις εθνότητες διεκδικεί για λογαριασμό της τα εδάφη αυτά.

Οι σχέσεις της Ελλάδας με τους άλλους είναι λοιπόν μια δύσκολη υπόθεση που γίνεται ακόμα πιο σύνθετη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα καθώς ένας μεγάλος πόλεμος ετοιμάζεται.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

Ανατολικό Ζήτημα:

η επίλυση των θεμάτων που σχετίζονται με τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

εθνικοί ανταγωνισμοί:

σημειώνονται όταν δυο έθνη διεκδικούν τα ίδια πράγματα

4.19

Στο συνέδριο του Βερολίνου (1878) οι εκπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων αποφασίζουν το χάρτη των Βαλκανίων. Συμμετέχουν εκπρόσωποι της Γερμανίας, της Αυστροουγγαρίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Ιταλίας, της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

- ▲ Αναφέρω το θέμα που απασχολεί τους συνέδρους. [4.19]
- ▲ Ποιες χώρες εκπροσωπούνται στο Συνέδριο; [4.19]

1853 – 1856:

Κριμαϊκός πόλεμος, ο πόλεμος μεταξύ Γαλλίας, Αγγλίας, Αυστρίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εναντίον της Ρωσίας

1875- 1878:

Ρωσοτουρκικός πόλεμος
Βαλκανική κρίση

1878:

Συνθήκη του Αγ. Στεφάνου

1881:

Συνθήκη του Βερολίνου

I. Οι ρυθμίσεις του Ανατολικού Ζητήματος

◀ Παρατηρώ το χάρτη και σημειώνω τα βαλκανικά κράτη που δημιουργούνται με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου. [4.20]

◀ Συζητώ τις επιπτώσεις των ρυθμίσεων της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου για τον ελληνικό αλυτρωτισμό. [4.20]

Ο χάρτης των Βαλκανίων σύμφωνα με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου

◀ Ποιες αλλαγές παρατηρώ στο χάρτη των Βαλκανίων σύμφωνα με τις ρυθμίσεις της Συνθήκης του Βερολίνου; [4.20] [4.21]

◀ Οι αλλαγές αυτές είναι θετικές ή αρνητικές για τις ελληνικές διεκδικήσεις; [4.21]

Ο χάρτης των Βαλκανίων σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βερολίνου

II. Το Ανατολικό Ζήτημα

4.22

Η Ρωσία, η Αγγλία και η Αυστρία ασχολούνται με το Ανατολικό Ζήτημα
Γελοιογραφία (1878)

4.23

Εικ. 23: Αριστοφάνης, 4.9.1882

Γελοιογραφία (1882)

- ▲ Πώς απεικονίζεται το Ανατολικό Ζήτημα, σύμφωνα με το σκιτσογράφο; [4.22]
- ▲ Ποιες είναι οι Δυνάμεις που μπλέκονται στο κουβάρι; [4.22]
- ◀ Ποιες είναι οι χώρες που γελοιογραφούνται; [4.23]
- ◀ Πώς παρουσιάζεται η Ελλάδα; [4.23]
- ◀ Ποιος την απειλεί και ποιος την προστατεύει; [4.23]

σ
ύ
ν
θ
ε
σ
η

- ❖ Ποιοι παράγοντες καθορίζουν τη σχέση της Ελλάδας με τον υπόλοιπο κόσμο;
- ❖ Ποιοι εμπλέκονται στη λύση του Ανατολικού Ζητήματος;

4. Οικονομία και εκσυγχρονιστικά έργα

Με τον **Αγώνα της Ανεξαρτησίας** η οικονομία του ελληνικού χώρου καταστρέφεται σε μεγάλο βαθμό. Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος έχει να αντιμετωπίσει σημαντικά ζητήματα για την οργάνωση της οικονομίας. Αρχικά, οι προσπάθειές του στρέφονται κυρίως στη ρύθμιση παλαιότερων δανείων, στην επέκταση των καλλιεργειών, στην αύξηση του εξαγωγικού εμπορίου. Μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα λαμβάνονται μέτρα για τη βιομηχανική παραγωγή.

Η οικονομία του ελληνικού κράτους στηρίζεται κυρίως στον αγροτικό τομέα. Η **αγροτική μεταρρύθμιση** και οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων βοηθούν στην ανοδική πορεία της οικονομίας, κυρίως μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η σταφίδα είναι το βασικό αγροτικό προϊόν που εξάγεται σε χώρες της Ευρώπης.

Η υφαντουργία, η μεταξουργία, η βυρσοδεψία, η ναυπηγική είναι παραγωγικοί κλάδοι που αναπτύσσονται κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Η Ερμούπολη, ο Πειραιάς και η Πάτρα αναδεικνύονται σε σημαντικά αστικά, εμπορικά και οικονομικά κέντρα.

Οι κυβερνήσεις του Χαρίλαου Τρικούπη εφαρμόζουν ένα φιλόδοξο πρόγραμμα με σκοπό την κατασκευή των απαραίτητων έργων για την ανάπτυξη της χώρας. Το σιδηροδρομικό και οδικό δίκτυο, η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου και η αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας αποτελούν σημαντικά **εκσυγχρονιστικά έργα**, που οδηγούν σε νέες και σύγχρονες συνθήκες ζωής. Για να γίνουν όμως αυτά τα έργα, το ελληνικό κράτος δανείζεται μεγάλα ποσά. Ο δανεισμός αυτός συντελεί σε μεγάλο βαθμό στην **πτώχευσή** του, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

αγροτική μεταρρύθμιση:

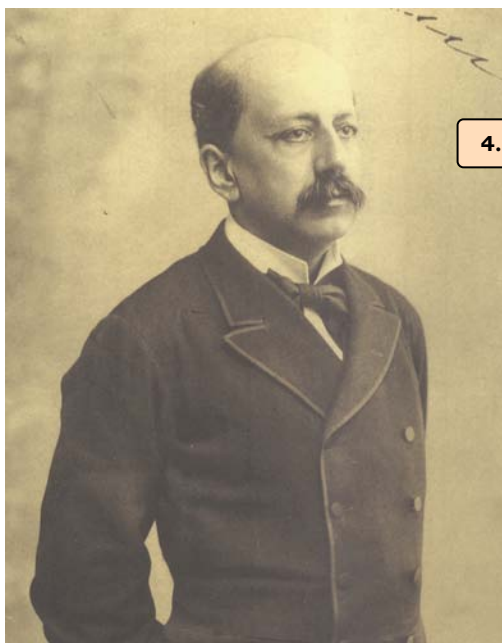
η διανομή των εθνικών κτημάτων στους αγρότες

εκσυγχρονιστικά έργα:

έργα απαραίτητα για την προσαρμογή σε νέες και σύγχρονες συνθήκες ζωής

πτώχευση:

εδώ, η εκδήλωση της αδυναμίας του κράτους να καλύψει τις οικονομικές του υποχρεώσεις

4.24

Χαρίλαος Τρικούπης (1832-1896)

Ο Χαρίλαος Τρικούπης θεωρείται ο σημαντικότερος πολιτικός του 19^{ου} αιώνα. Είναι πρωθυπουργός της χώρας για μεγάλα χρονικά διαστήματα την περίοδο από το 1875 έως το 1895.

▲ Ποια είναι η συμβολή του Χ. Τρικούπη στον εκσυγχρονισμό του ελληνικού κράτους; [4.24]

1841: ίδρυση Εθνικής Τράπεζας

1878: ρύθμιση παλαιότερων δανείων

1871: αγροτική μεταρρύθμιση

1893: πτώχευση ελληνικού κράτους

1869-1909: κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου

1882-1893: κατασκευή 1300 χλμ. οδικού δικτύου

1880: έναρξη αποξήρανσης της Κωπαΐδας

1893: εγκαίνια της διώρυγας Κορίνθου

I. Η διώρυγα της Κορίνθου

«Τότε, το 1882, άρχισε να διανοίγεται και η διώρυγα της Κορίνθου, που όταν εγκαινιάσθηκε το 1893 περιόρισε στο μισό την απόσταση από τον Πειραιά ως τις ιταλικές ακτές.»

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα 1977, τ. ΙΔ', σ. 52

4.25

4.26

Χάρτης της παλαιάς και νέας θαλάσσιας οδού

4.27

Συγκριτικός πίνακας της διαδρομής από την **παλαιά** και από τη **νέα** οδό (σε ναυτικά μίλια)

	από τον Κάβο Ματαπά	από τη διώρυγα της Κορίνθου	διαφορά
Μπρίντεζι – Πειραιάς	464	333	131
Κέρκυρα – Πειραιάς	370	237	133
Πάτρα – Πειραιάς	295	100	195

Πηγή: Νέα Εταιρεία της Διώρυγος Κορίνθου, 1909

- Εντοπίζω τα λιμάνια που αναφέρονται στον πίνακα [4.26] και στο χάρτη [4.27].
- Τα στοιχεία της πηγής [4.25] συμφωνούν με τις πηγές [4.26], [4.27];

«... κύριος στόχος της διόρυξης υπήρξε η διευκόλυνση της θαλάσσιας επικοινωνίας με τη δημιουργία ενός σημαντικού συγκοινωνιακού κόμβου που αποσκοπούσε αρχικά στην τοπική και στη συνέχεια στην εθνική οικονομική ανάπτυξη. [...] Η διάνοιξη [...] υποσχόταν οικονομία χρόνου 48 τουλάχιστον ωρών σε σχέση με την ως τότε διαδρομή. Άλλα πλεονεκτήματα της νέας πλωτής οδού θα ήταν ότι, αντί για τον επικίνδυνο γύρο της Πελοποννήσου, τα πλοία θα διέσχιζαν τον Κορινθιακό, κόλπο κατεξοχήν ήρεμο, εξοικονομώντας συγχρόνως χρόνο και καύσιμα και θα μειώνονταν τα ασφάλιστρα λόγω της μεγαλύτερης ασφάλειας του πλου.»

Παπαγιαννοπούλου Ε., Η διώρυγα της Κορίνθου, Αθήνα 1989, σ. 33-34

4.28

- ▲ Ποια είναι τα πλεονεκτήματα της διάνοιξης της διώρυγας της Κορίνθου, σύμφωνα με την πηγή; [4.28]

4.29

Τα εγκαινία της διώρυγας της Κορίνθου (1893)
Πίνακας του Κ. Βολανάκη

- ▲ Ποιο θέμα εμπνέει το ζωγράφο; [4.29]

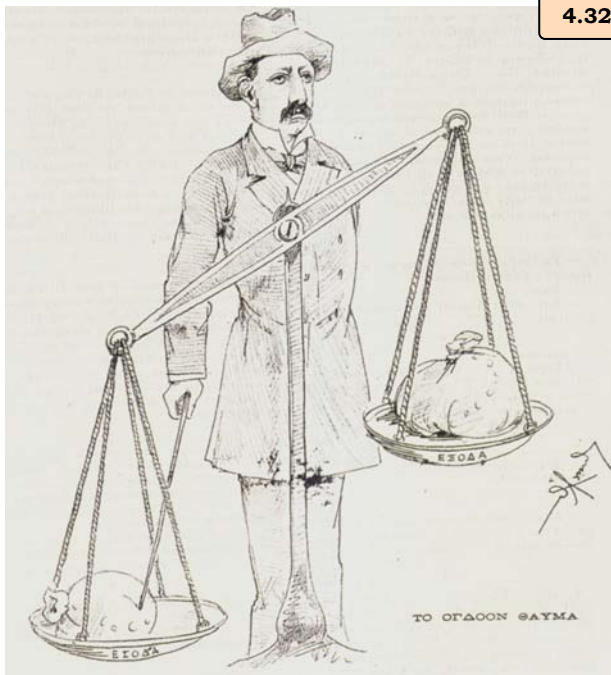

II. Η οικονομία

Εισαγωγές και εξαγωγές των σημαντικότερων σε αξία προϊόντων κατά το έτος 1858			
Εξαγωγές		Εισαγωγές	
προϊόντα	εκατ. δρχ.	προϊόντα	εκατ. δρχ.
σταφίδα	11,8	δημητριακά	3,7
σύκα	1,3	παστά	1,1
λάδι - ελιές	0,8	ζάχαρη	2,9
κουκούλια	1,8	καφές	1
μετάξι	0,5	ρύζι	1
βελανίδι	1	υφάσματα βαμβακερά	5
κρασί	0,8	υφάσματα λινά	2,2
μέλι	0,1	υφάσματα μάλλινα	3
δέρματα	1,6	νήματα	1,2
		δέρματα ακατέργαστα	4,2
		ζώα	1,4
		σίδηρος κατεργ. & ακατεργ.	1,4
		γαιάνθρακες	0,1
		ξυλεία οικοδομήσιμη	1,2
Σύνολο εξαγωγών	25	Σύνολο εισαγωγών	40

Πηγή: Χατζηγιάννου Μ.-Χ., «Το ελληνικό εμπόριο», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 4, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 78-79

- ▲ Ποια είναι τα κύρια προϊόντα εισαγωγής και εξαγωγής του ελληνικού κράτους κατά το 1858; [4.30]
- ▲ Παρατηρώ το σύνολο της αξίας των εισαγωγών και των εξαγωγών. Ποια είναι τα συμπεράσματά μου; [4.30]

Ο Χ. Τρικούπης εξισορροπεί το ισοζύγιο
εφ. Αστυ, 9.11.1886

- ▲ Ποιος ζυγίζει και τι στη γελοιογραφία; [4.31]
- ▲ Τι προσπαθεί να πετύχει; [4.31]
- ▲ Ποιο είναι το «όγδοον θαύμα»; [4.31]

Προϋπολογισμοί του ελληνικού κράτους (σε εκ. δρχ.)			
Έτη	έσοδα	δαπάνες	έλλειμμα
1833-1878	933,5	1170	236,5
1879-1892	992,9	1464	471,1

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα 1977, τ.ΙΔ', σ. 76

- ▲ Επαληθεύω το έλλειμμα. [4.32]
- ▲ Σε ποια χρονική περίοδο παρατηρείται μεγαλύτερη αύξηση του ελλείμματος; Αιτιολογώ. [4.32]

σ
ύ
ν
θ
ε
σ
η

- ❖ Ποιες ενέργειες του ελληνικού κράτους βοηθούν στην οικονομική συγκρότηση της χώρας;
- ❖ Ποια είναι η σημασία των εκουχρονιστικών έργων;

Η συγκρότηση και η οργάνωση του ελληνικού κράτους ανατρέπει σταδιακά την παραδοσιακή οργάνωση της κοινωνίας. Αποδιοργανώνει τα παλιά **τοπικά κέντρα εξουσίας** και τις κοινωνικές ομάδες που συνδέονται με αυτά. Νέες κοινωνικές ομάδες, όπως είναι οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι επιστήμονες, οι εργαζόμενοι στις υπηρεσίες, οι εργάτες και οι εργάτριες κάνουν την εμφάνισή τους στις πόλεις.

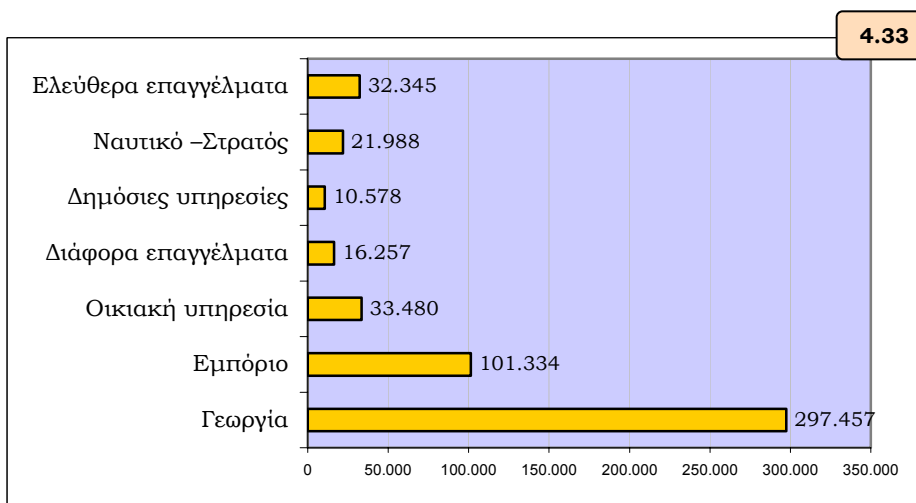
Την ελληνική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα χαρακτηρίζει η συνύπαρξη του παλιού με το νέο, του παραδοσιακού με το σύγχρονο. Η συνύπαρξη αυτή δημιουργεί εντάσεις και αντιθέσεις, που εκδηλώνονται στην κοινωνική ζωή της χώρας. Αφορούν σημαντικά θέματα της εκπαίδευσης, της σχέσης εκκλησίας και κράτους, του πολιτισμού, της γλώσσας. Αφορούν ακόμα συνήθειες και δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τρόπο ζωής, την ενδυμασία, τη διασκέδαση.

Εντάσεις δημιουργεί επίσης ο περιορισμός των **ανθρώπινων δικαιωμάτων**. Μεγάλες κοινωνικές κατηγορίες, όπως είναι οι γυναίκες, αποκλείονται από τα ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση και την εργασία. Οι εργάτες διεκδικούν καλύτερες συνθήκες εργασίας και οι αγρότες την πολυπόθητη **ανακατανομή** της γης.

Οι κοινωνικές ομάδες που αδικούνται αρχίζουν να οργανώνονται και να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Γίνονται οι πρώτες εργατικές απεργίες στην Ερμούπολη, την Αθήνα, το Λαύριο, τον Πειραιά. Στην ύπαιθρο, κυρίως στην Πελοπόννησο και αργότερα στη Θεσσαλία, εκδηλώνονται αγροτικές εξεγέρσεις. Η πιο γνωστή εξέγερση γίνεται το 1910 στο Κιλελέρ με αίτημα την ανακατανομή της γης. Στην ύπαιθρο, σημειώνεται επίσης μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα προς τις Η.Π.Α.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ανακατανομή της γης:
το μοίρασμα της γης σε ακτήμονες και μικροκαλλιεργητές

Τομείς απασχόλησης του ελληνικού πληθυσμού, το 1879

▲ Μελετώ τον πίνακα και ανακοινώνω τα στοιχεία του. [4.33]

1873:

ίδρυση Διδασκαλικού Συλλόγου

1888:

εκδίδεται η «Εφημερίς των Κυριών»

1879:

Σύρος, πρώτη εργατική απεργία

1894:

πρώτος εορτασμός της Εργατικής Πρωτομαγιάς

1896:

απεργία στα μεταλλεία Λαυρίου

I. Η παιδική εργασία

4.34

Λούστροι κρατώντας τις άδειες εργασίας τους (περ. 1900)

- ▲ Ποια είναι η ηλικία και το φύλο των εικονιζόμενων.; [4.34]
- ▲ Ποια είναι η εργασία τους; [4.34]
- ▲ Εργάζονται παράνομα ή νόμιμα; [4.34]
- ▲ Επιτρέπεται σήμερα η παιδική εργασία;

Απόσπασμα από ημερολόγιο του Δ. Παπούλια:

4.35

«1896 τον Απρίλιο, ήρθε εις τα χωριά μας ένας από τη Μεγαλόπολη Αθανάσιος Κοντός και εμάζεψε δώδεκα παιδιά δια την Αθήνα για λούστρους. Δια ένα χρόνο, με ογδόντα δραχμές το χρόνο. Μαζί με αυτά ήμουν και εγώ. Μας έβανε εις ένα κάρο και μας επήγε στ' Ανάπλι [Ναύπλιο]. Από τ' Ανάπλι μας βάνει σε ένα παπύρι και επήγαμε εις τον Πειραιά και από κει περπατώντας στην Αθήνα. Τέλος αφού εδουλέψαμε ως λουστράκια ένα χρόνο μας έστειλε πάλι το αφεντικό εις το χωριό, σύμφωνα με τη συμφωνία που είχε κάνει με τους γονείς μας.»

- ▲ Με ποιο τρόπο, σύμφωνα με την πηγή, οδηγούνται τα παιδιά στην εργασία; [4.35]
- ▲ Για ποια εργασία προορίζονται και σε ποια πόλη; [4.35]
- ▲ Ποια είναι η αμοιβή τους; [4.35]

«Οι συνθήκες εργασίας των μικρών κοριτσιών αλλά και των αγοριών που εργάζονταν στα σπίτια ήταν κάθε άλλο παρά ιδανικές. Σύμφωνα με τους επιθεωρητές εργασίας, τα παιδιά εργάζονταν περισσότερες από δέκα ώρες την ημέρα, ενώ συχνά γίνονταν αντικείμενα υπερβολικής εκμετάλλευσης και απάνθρωπης μεταχείρισης ...»

Ρηγίνος Μ., *Μορφές παιδικής εργασίας στη βιομηχανία και τη βιοτεχνία 1870 - 1940*, Αθήνα 1995, σ. 28

4.36

- ▲ Ποιες είναι οι συνθήκες εργασίας αγοριών και κοριτσιών; [4.36]

«Οι παίδες δεν επλάσθησαν απλώς προς το παίξιν, αλλ' ενωρίς πρέπει να κερδίσωσιν τον επιούσιον αυτών άρτον»

Ανώνυμος, "Εργατικοί παίδες", *Οικονομική Επιθεώρησις*, φ.17, 1874, σ. 194

4.37

Τα παιδιά δεν γεννήθησαν μόνο για να παίζουν, αλλά πρέπει από νωρίς να κερδίζουν το ψωμί τους.

- ▲ Σε ποιες αντιλήψεις της εποχής στηρίζεται η εκμετάλλευση των παιδιών; [4.37]
- ▲ Υπάρχουν σήμερα αυτές οι αντιλήψεις;

II. Η εκπαίδευση

1. Η κατώτερα του λαού στιβάς*, η δεομένη ήττονος εκπαιδεύσεως, εστί η των γεωργών, ποιμένων, χειρωνακτών κτλ. Δια την αναγκαίαν αυτής μόρφωσιν αρκεί το δημοτικόν σχολείον[...]

2. Δια την δευτέραν, [...] τάξιν των πολιτών, την των βιομηχάνων, εμπόρων, κτηματιών [...], εισί τα Ελληνικά σχολεία [...] Τα ελληνικά σχολεία έσονται συγχρόνως η δευτέρα βαθμεις, δι ής οι εφιέμενοι θέλουσιν ανέρχθαι και εις την ανωτέραν εκπαιδευσιν [...] Ραγκαβής Α., «Περί δημοσίας εκπαιδεύσεως», εφ. *Εβδομάς*, τ. η' (1891), φ. 30

4.38

1. Η κατώτερη τάξη του λαού, που χρειάζεται τη λιγότερη εκπαίδευση, είναι αυτή των γεωργών, των ποιμένων, των χειρωνακτών κ.τ.λ. Για την απαραίτητη μόρφωσή της αρκεί το δημοτικό σχολείο [...]

2. Για τη δεύτερη, [...] τάξη των πολιτών, αυτή των βιομηχάνων, των εμπόρων, κτηματιών [...] είναι τα Ελληνικά σχολεία [...]. Τα ελληνικά σχολεία είναι συγχρόνως η δεύτερη βαθμίδα [...] μέσα από την οποία φθάνει κανείς στην ανώτερη εκπαίδευση [...]

- ▲ Ποιες είναι, σύμφωνα με την πηγή, οι κοινωνικές τάξεις και ποια είναι η εκπαίδευση που δικαιούνται; [4.38]
- ▲ Ποια αντίληψη για την εκπαίδευση προβάλλεται στην πηγή; [4.38]
- ▲ Έχει αλλάξει η αντίληψη αυτή στις μέρες μας ή όχι;

4.39

Παρθενάγωγείο στην Αθήνα, αρχές 20^{ου} αιώνα

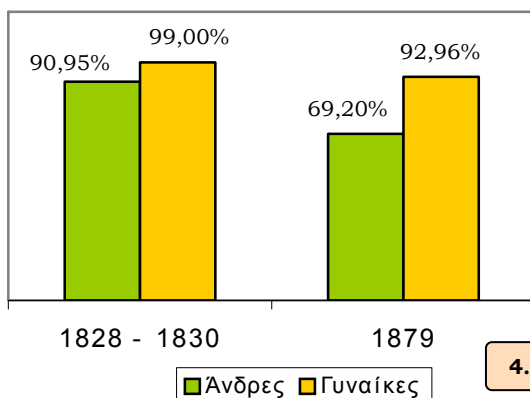

4.40

Σχολείο στη Λευκάδα, (1892)

- Παρατηρώ τις φωτογραφίες και εντοπίζω ομοιότητες και διαφορές. [4.39], [4.40]

Ποσοστά αναλφαβητισμού του ελληνικού πληθυσμού 1828-1879

4.41

- ◀ Παρατηρώ το ραβδόγραμμα και σημειώνω τη διαφορά του αναλφαβητισμού στα δυο φύλα. [4.41]

σ
ύ
ν
θ
ε
σ
η

- ❖ Ποιες είναι οι κοινωνικές αντιλήψεις για τα παιδιά στην Ελλάδα κατά το 19^ο αιώνα;
- ❖ Ποια είναι η ευθύνη του κράτους για την παιδική εργασία και τον αναλφαβητισμό;

6. Η καθημερινή ζωή

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η καθημερινότητα των κατοίκων του ελληνικού κράτους διατηρεί πολλά στοιχεία του παραδοσιακού τρόπου ζωής. Παράλληλα, επηρεάζεται από τις κοινωνικές εξελίξεις και τα **νέα αστικά πρότυπα** ζωής και συμπεριφοράς που έρχονται από την Ευρώπη.

Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού εξακολουθεί να ζει σε αγροτικές περιοχές και διατηρεί τις παραδόσεις και τις συνήθειές του. Οι αγροτικές ασχολίες καθορίζουν την καθημερινή ζωή και απασχολούν όλα τα μέλη της οικογένειας. Οι αγροτικοί πληθυσμοί προσπαθούν να καλύψουν τις καθημερινές τους ανάγκες με αγαθά που οι ίδιοι παράγουν και δημιουργούν. Κοινωνικές εκδηλώσεις όπως οι γιορτές αγίων, οι γάμοι και τα πανηγύρια αποτελούν τρόπους επικοινωνίας και ψυχαγωγίας των κατοίκων της υπαίθρου.

Ένα άλλο μέρος του πληθυσμού συγκεντρώνεται στις πόλεις, κυρίως στην πρωτεύουσα, την Αθήνα. Εκεί, εισάγονται νέες **αστικές συνήθειες**. Οι κάτοικοι των πόλεων πηγαίνουν σε καφενεία και εστιατόρια, συχνάζουν στις πλατείες, βλέπουν θέατρο και Καραγκιόζη, ακούνε ευρωπαϊκή μουσική σε χορούς και δεξιώσεις. Ενημερώνονται για τη μόδα και τα πρώτα εμπορικά καταστήματα κάνουν την εμφάνισή τους.

Σημαντικά προβλήματα που έχουν σχέση με την έλλειψη νερού, τη δημόσια υγιεινή, τις επιδημίες, απασχολούν κυρίως τους κατοίκους των πόλεων. Η τεχνολογία, προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα, εισβάλλει σταδιακά στην καθημερινή ζωή. Το 1888 η Αθήνα φωτίζεται με ηλεκτρικό ρεύμα. Νέα μέσα συγκοινωνίας διευκολύνουν τις μετακινήσεις των πληθυσμών και βελτιώνουν τις συνθήκες ζωής τους.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

νέα αστικά πρότυπα:

τρόποι ζωής, ενδυμασίας, κατοικίας, διατροφής, υγιεινής, διασκέδασης και κοινωνικών εκδηλώσεων που κυριαρχούν στις πόλεις

αστικές συνήθειες:

συνήθειες που εισάγονται με τη δημιουργία και την ανάπτυξη των πόλεων

Οδός Ερμού, Αθήνα, τέλη 19^{ου} αιώνα

■ Συυδέω τις οπτικές πηγές με την πόλη ή την υπαίθρο. [4.42] & [4.43]

Αγροτική σκηνή κατά το 19^ο αιώνα

Μέσα συγκοινωνίας κατά το 19^ο αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

I. Τα αθηναϊκά καφενεία κατά το 19^ο αιώνα

«Η Ώραία Ελλάς' [...] συγκέντρωνε πλήθος κόσμου όλων των τάξεων και κυρίως αγωνιστές του '21, πολιτευτές και λόγιους. Σύχναζαν επίσης εκεί και ξένοι, κυρίως διπλωμάτες, πρεσβευτές, περιηγητές [...] Έτσι αποτέλεσε κέντρο πληροφόρησης, πολιτικών διεργασιών και συζητήσεων κι επίσης το χώρο που συνδέεται με επαναστατικές τάσεις και κινήματα. [...] Μπορούσε κανείς να ενημερωθεί για την τρέχουσα πολιτική κατάσταση όχι μόνο την ελληνική αλλά και την ευρωπαϊκή, αφού δεν υπήρχαν ειδησεογραφικά πρακτορεία ούτε πρακτορεία εφημερίδων. Στην Ώραία Ελλάδα', κατά προτεραιότητα, σχολιάζονταν οι συζητήσεις της Βουλής ...»

Παπακώστας Γ., *Φιλολογικά σαλόνια και καφενεία της Αθήνας*, Αθήνα 1991, σ. 119-120

4.44

- ▲ Μελετώ την πηγή [4.44] και περιγράφω το περιβάλλον του καφενείου.

«Το δεύτερο από τα ονομαστά καφενεία ήταν των Αγωνιστών στην πλατεία του Συντριβανιού, κάτω από το σπίτι του Τζαβέλλα. Η ατμόσφαιρα σ' αυτό ήταν διαφορετική από την Ώραία Ελλάδα. Η πελατεία του είχε καθαρά ελληνικό χρώμα. Η φουστανέλλα και η νησιώτικη βράκα κυριαρχούσαν. [...] Στο καφενείο των Αγωνιστών οι συζητήσεις δεν ήσαν τόσο πολυθόρυβες, όσο στην Ώραία Ελλάδα και στα άλλα αθηναϊκά καφενεία. [...] Αν στα άλλα αθηναϊκά καφενεία εκαλλιεργείτο και' εξοχήν η πολιτική, το καφενείο των Αγωνιστών υπήρξε το σπουδαιότερο θερμοκήπιο της Μεγάλης Ιδέας.»

Στασινόπουλος Ε., *Η Αθήνα του περασμένου αιώνα (1830-1900)*, Αθήνα 1963, σ. 53-54

4.47

4.45

«Καφενείον ευ φρονούντων
νύχτα μέρα συζητούντων»

Σουρής Γ., εφ. *Ρωμής*

- ▲ Τι ειρωνεύεται ο Γ. Σουρής; [4.45]

4.46

Καφενείο η «Ώραία Ελλάς»
Πίνακας του Κελλενμπέργκερ (1835)

- Τα στοιχεία της οπτικής πηγής [4.46] συμφωνούν με όσα αναφέρονται στη γραπτή πηγή [4.44];
- Εντοπίζω τις ομοιότητες και τις διαφορές του καφενείου των Αγωνιστών σε σχέση με το καφενείο η «Ώραία Ελλάς». [4.44], [4.46], [4.47]

II. Ο οίκος

«Ο οίκος, λέγουσι πάντες, είναι το βασίλειον της γυναικός και ουδείς ποτε διανοήθη να τη διαφιλονεικήση τούτο. [...] Αλλ' ο οίκος είναι λέξις περιεκτική εν η περιλαμβάνονται σύζυγοι, τέκνα, υπηρέται, έπιπλα κινητά και ακίνητα. Ερωτώμεν δε: η γυνή βασιλεύει επί του συζύγου εν τω οίκω; Όχι, αφού ο άνήρ είναι απόλυτος αρχηγός αυτού.»

"Οι νόμοι μας και τα βασίλεια της γυναικός", εφ. *Εφημερίς των Κυριών*, 23.6.1891

4.48

Το σπίτι λένε όλοι είναι το βασίλειο της γυναίκας και κανείς δε σκέφτηκε να φέρει αντίρρηση σ' αυτό. Αλλά το σπίτι είναι λέξη που περιλαμβάνει πολλά: συζύγους, παιδιά, υπηρέτες, έπιπλα, κινητά και ακίνητα. Ρωτάμε λοιπόν: η γυναίκα κυριαρχεί και επί του συζύγου στο σπίτι; Όχι, αφού ο άντρας είναι ο απόλυτος αρχηγός του.

- ▲ Ποια είναι η άποψη που, σύμφωνα με την πηγή, κυριαρχεί για τις γυναίκες;
- ▲ Ποιο είναι το βασίλειό τους; [4.48]
- ▲ Πώς ανατρέπεται η άποψη αυτή; [4.48]

«Γιατί οι γυναίκες τότε δεν ήταν εκείνο που είναι σήμερα. Ελευθερία δράσεως, θελήσεως, ακόμα και σκέψεως δεν είχαν. Οι γυναίκες τότε ήταν υποταγμένες στον άντρα. Θέληση δική τους δεν είχαν, ούτε γνώμη, ούτε σκέψη ανόμοια με τη σκέψη του αντρός. Και μια φορά παντρεμένη, έπαυσε να υπάρχει ως άτομο. Κινούνταν, δρούσε, μιλούσε, φέρουνταν στον κόσμο όπως ήθελε ο αφέντης της. [...] Επισκέψεις επιτρέπονταν. Μα αυτές τις ανταλλαγές επισκέψεων, μόνο γυναίκες τις έκαναν. Άντρες δεν έβλεπε η γυναίκα παρά σε γεύματα (σπάνια τον καιρό εκείνον), σε χορούς (σπανιότερους ακόμα), στον περίπατο ή στους δρόμους.»

Δέλτα Π.Σ., *Πρώτες Ενθυμήσεις* [1874–1890, γραμμένες τη δεκαετία του 1930], Αθήνα 1989, σ. 38

4.49

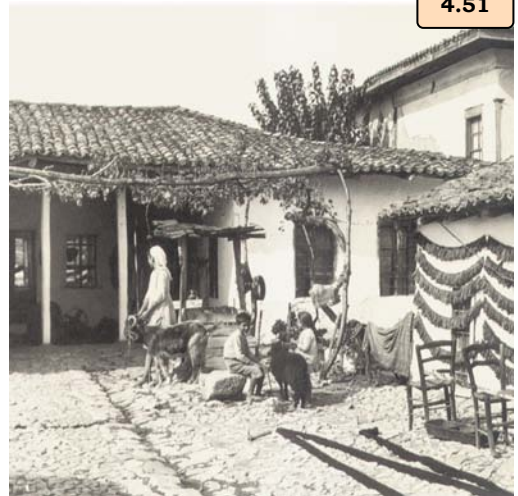
- ▲ Ποιο είναι το «σήμερα» και ποιο το «τότε» της Π. Δέλτα; [4.49]
- ▲ Ποια είναι, κατά την Π. Δέλτα, η θέση των γυναικών στο τέλος του 19^{ου} αιώνα; [4.49]
- ▲ Ποιες είναι, από το 1890 έως το 1930, οι αλλαγές που εννοούνται στο κείμενο της Π. Δέλτα; [4.49]

4.50

Αστικό σπίτι του 1890

4.51

Αγροτικό σπίτι στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

- Περιγράψω τις ασχολίες των γυναικών. Επισημαίνω ομοιότητες και διαφορές. [4.50] & [4.51]

σ
ύ
ν
θ
ε
σ
η

- ❖ Ποιοι είναι οι κύριοι παράγοντες που προσδιορίζουν την καθημερινή ζωή των Ελλήνων κατά το 19^ο αιώνα;
- ❖ Από ποιο χώρο αποκλείονται οι γυναίκες κατά το 19^ο αιώνα;

Στο ελληνικό κράτος του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα υπάρχει έντονη καλλιτεχνική και πνευματική κίνηση. Οι απόψεις διακινούνται μέσα από εφημερίδες και περιοδικά, φιλολογικά σαλόνια, λογοτεχνικούς διαγωνισμούς και εκθέσεις έργων τέχνης. Οι πνευματικές αναζητήσεις της ελληνικής κοινωνίας έχουν σχέση με το εθνικό ζήτημα και τη διαμόρφωση της **ελληνικής ταυτότητας**. Προβάλλονται στη διαμάχη για τη γλώσσα, την εκπαίδευση, τη λογοτεχνία.

Το **γλωσσικό ζήτημα** δημιουργεί μεγάλες εντάσεις στην πνευματική ζωή της χώρας, κυρίως στο τέλος του 19^{ου} αιώνα. Οι δημοτικιστές υποστηρίζουν τη χρήση μιας κοινής και κατανοητής από όλους γλώσσας, ενώ οι αντίπαλοί τους μάχονται για μια γλώσσα που συγγενεύει με την αρχαία ελληνική.

Οι λογοτέχνες επηρεάζονται σημαντικά από την ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Μετά το 1880 σημαντική είναι η στροφή της λογοτεχνίας σε θέματα που αντλούνται από την καθημερινή ζωή και το λαϊκό πολιτισμό και στη χρήση της δημοτικής γλώσσας. Ανάμεσα στους λογοτέχνες του 19^{ου} αιώνα ξεχωρίζει ο Διονύσιος Σολωμός, ο Κωστής Παλαμάς, ο Γεώργιος Βιζυηνός, ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, η Ελισάβετ Μαρτινέγκου, η Καλλιρρόη Παρρέν.

Οι τέχνες δέχονται επίσης σημαντικές ευρωπαϊκές επιδράσεις. Η ζωγραφική αντλεί τα θέματά της κυρίως από την Ελληνική Επανάσταση, ενώ μετά το 1870 επικρατούν θέματα από την καθημερινή ζωή. Σημαντικοί ζωγράφοι του 19^{ου} αιώνα είναι ο Θεόδωρος Βρυζάκης, ο Νικηφόρος Λύτρας, ο Νικόλαος Γύζης.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ελληνική ταυτότητα:

το σύνολο των στοιχείων που αποτελούν τη φυσιογνωμία του Έλληνα και της Ελληνίδας

γλωσσικό ζήτημα:

η διαμάχη για το είδος της ελληνικής γλώσσας που έπρεπε να είναι η επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους και της εκπαίδευσης

ΑΘΗΝΑΙ – ‘Η’ Ακαδημία.
‘Η’ Εθνική Βιβλιοθήκη.
Τὸ Πανεπιστήμιον.
ΑΘΗÈNES – L’Académie.
Bibliothèque National.
L’Université.

4.52

Η Ακαδημία, το Πανεπιστήμιο και η Εθνική Βιβλιοθήκη, αρχιτεκτονικά έργα των αδελφών Χάνσεν

▲ Ποια κτίρια εικονίζονται και πού βρίσκονται; [4.52]

1836:

έναρξη λειτουργίας
Πανεπιστημίου Αθηνών

1836:

ίδρυση Αρχαιολογικής
Εταιρείας Αθηνών

1896:

αναβίωση των
Ολυμπιακών Αγώνων

1850: εκδίδεται το περιοδικό «Πανδώρα»

1883: εκδίδεται η εφημερίδα «Ακρόπολις»

1853: εκδίδεται η «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» του Κ. Παπαρρηγόπουλου

1865: καθιερώνεται ο «Ύμνος εις την ελευθερίαν» του Δ. Σολωμού ως Εθνικός Ύμνος

I. Η Αρχαιολογία

4.53

Ο «θησαυρός του Αγαμέμνονα» από τις ανασκαφές του Ε. Σλήμαν στις Μυκίνες, το 1876

4.54

Αποψη των ανασκαφών στο θέατρο του Διονύσου στα τέλη του 19^{ου} αιώνα

- Ποιες αρχαιότητες ενδιαφέρουν περισσότερο τους αρχαιολόγους κατά το 19ο αιώνα; [4.53] & [4.54]
- *Συζητώ* και για άλλα μνημεία με τα οποία ασχολείται η Αρχαιολογία.

«Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος θα δώσει την πρέπουσα βαρύτητα στην προστασία και μελέτη της αρχαίας καλλιτεχνικής κληρονομιάς και θα ενθαρρύνει την αρχαιολογική έρευνα. Κατά την οθωνική περίοδο ιδρύθηκαν [...] η Αρχαιολογική Υπηρεσία (1833), η Αρχαιολογική Εταιρεία (1837), η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή (1846), η πρώτη ξένη αρχαιολογική σχολή στην Ελλάδα. Παράλληλα, στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο διδάσκεται η αρχαιολογία (1837), ενώ οι διάσπαρτες αρχαιότητες συγκεντρώνονται, καταγράφονται και μελετώνται στα πρώτα αυτοσχέδια ελληνικά μουσεία.»

Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του, Αθήνα 1996, σ. 79

4.55

- ▲ Ποιοι ασχολούνται με τη μελέτη και την προστασία των αρχαιοτήτων; [4.55]
- ▼ Ποια εργασία περιγράφεται στην πηγή [4.56];
- ▼ *Ευτοπίζω* το αρχαιολογικό εύρημα και το *περιγράφω*. [4.56]

«Εκείνη την ώρα η αξίνα έσκουζε κουφά σα να φώναζε: «βρήκα!». Φως φανερά πως χτύπησε στο μάρμαρο. Οι σκαφτιάδες έγιναν για μιας κίτρινοι [...] Άφηκαν τη δουλειά τους και τριγύρισαν όλοι το λάκκο με την ψυχή στα μάτια. [...] Παιδεύτηκαν κάμποση ώρα [...] πέταξαν κόματα ένα σωρό. Οι άλλοι απόξω [...] τα ζουλούσαν, τα λίκνιζαν και για κάθε χαλίκι άνοιγαν συζήτηση. Τέλος κατάφεραν να ξεθάψουν ένα μαρμαρένιο άγαλμα. Φαινόταν αλήθεια θαυμαστό καλλιτέχνημα. Ήταν μια γυναίκα μεγαλόκορμη, κατσουφιασμένη και φοβερή. [...] Τα μαλλιά της φουντωτά κι ελεύθερα [...] Το ζερβί χέρι της έλειπε. Μα τα' ανασήκωμα του νόμου έδειχνε πως κάτι κρατούσε και σε κάποιον το πρόσφερε με κίνημα προσταγής. Το δεξί στηριζότανε απάνου σε σπαθί που έλειπε η λεπίδα του».

Καρκαβίτσας Α., *Ο αρχαιολόγος*, Αθήνα x.x., σ. 88-89

4.56

II. Το Θέατρο

«Δύο είδη θεάτρου υπάρχουν στην Αθήνα: το κοσμικό και το λαϊκό. [...] Στο Θέατρον του Λαού παίζεται η πατριωτική παντομίμα. Τέσσερις δεκάρες η είσοδος για να δεις την τρομερή ανατίναξη της μονής του Αρκαδίου, τις δακρύβρεχτες περιπέτειες της Παπαρούνας, ευνοούμενης του Αλή-Πασά, ή Τα σπουδαία ανδραγαθήματα του Μάρκου Μπότσαρη. Αυτό το τελευταίο έργο προκαλεί και τα περισσότερα χειροκροτήματα. Οι θεατές κάθονται στο ύπαιθρο, σε ένα χώρο περιφραγμένο με παλιές σανίδες. Οι ηθοποιοί παίζουν μέσα σε ένα μικρό σπιτάκι που μοιάζει με όρθιο κουτί. Μια ορχήστρα εκτοξεύει εθνικές μελωδίες. [...] Στον αντίποδα των λαϊκών θεαμάτων, το κοσμικό θέατρο πασχίζει συνεχώς να είναι «εξόχως παριζιάνικο».

Deschamps G., *Η Ελλάδα σήμερα - Οδοιπορικό 1890*, Αθήνα x.x., σ. 151-152, 163

4.57

4.58

Πρόγραμμα θεατρικής παράστασης (1901)

- ▲ Ποιες πληροφορίες αντλώ από το πρόγραμμα της θεατρικής παράστασης; [4.58]

- ▲ Ποια έργα παίζονται στο «Θέατρο του Λαού»; [4.57]
- ▲ Περιγράψω το «Θέατρο του Λαού». [4.57]

«Από την εποχή του Όθωνα ακόμη, τα πιο εξελιγμένα από κοινωνική άποψη στρώματα του πληθυσμού προτιμούσαν το μουσικό θέατρο και σ' αυτό αφιέρωναν με ενθουσιασμό τις βραδιές τους, κάθε φορά που έφτανε στην πρωτεύουσα κάποιος ευρωπαϊκός θίασος όπερας ή οπερέτας.»

Χατζηπανταζής Θ., «Η γένεση της Αθηναϊκής Επιθεώρησης», *Η Καθημερινή, Αθηναϊκή Επιθεώρηση*, Επτά Ημέρες, 5.4.1998, σ. 3

4.59

- Ποια είδη θεάτρου αναφέρονται στις πηγές; [4.57] & [4.59]
- Συζητώ για το κοινό που παρακολουθεί θεατρικές παραστάσεις κατά το 19^ο αιώνα. [4.57] & [4.59]

σ
ύ
ν
θ
ε
σ
η

- ❖ Ποια είναι τα κύρια ζητήματα που απασχολούν την πνευματική και καλλιτεχνική ζωή κατά το 19^ο αιώνα;
- ❖ Ποια είναι η πνευματική και η καλλιτεχνική ζωή κατά το 19^ο αιώνα;

Με τις συμφωνίες που υπογράφηκαν στο Λονδίνο (1830-1832) ρυθμίζεται το ελληνικό ζήτημα και ολοκληρώνεται ο **Αγώνας των Ελλήνων** για την ελευθερία τους.

Οι ρυθμίσεις δεν ικανοποιούν όμως τις προσδοκίες των Ελλήνων.

Το ελληνικό κράτος είναι ανεξάρτητο από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, δεν είναι όμως και από την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία, που εγγυήθηκαν την ανεξαρτησία του. Οι **Μεγάλες Δυνάμεις** παρεμβαίνουν με καθοριστικό τρόπο στη διακυβέρνηση της χώρας. Στηρίζονται στις διεθνείς συμβάσεις αλλά και στις ελληνικές πολιτικές δυνάμεις.

Τα σύνορά του είναι περιορισμένα και δεν περιλαμβάνουν μεγάλο μέρος των ελληνικών πληθυσμών. Η ρύθμιση αυτή αφήνει εκτός εθνικών συνόρων σημαντικές πόλεις όπου ανθεί το ελληνικό εμπόριο και η οικονομία.

Το πολιτεύματά του δεν είναι δημοκρατικό. Η βασιλική εξουσία είναι στην αρχή ανεξέλεγκτη. Ακόμα και μετά τη ψήφιση Συντάγματος, ο βασιλιάς παρεμβαίνει και εμποδίζει τη λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος.

Στα ζητήματα αυτά, πρέπει να προσθέσουμε και όσα σχετίζονται με τη συγκρότηση και την οργάνωση ενός νέου κράτους. Ενός κράτους που έχει δάνεια από την εποχή της Επανάστασης, οικονομία με προβλήματα, μεγάλη κοινωνική ανομοιογένεια, κοινωνικές διακρίσεις.

4.61
Η Βουλή στα τέλη του 19^{ου} αιώνα
Πίνακας του Ν. Ορλώφ (1930)

Αυτό είναι σε γενικές γραμμές το περιβάλλον μέσα στο οποίο η Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} καλείται να λύσει τα ζητήματά της. Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} η διεθνής συγκυρία αλλά και σημαντικά βήματα στην οικονομία, στην κοινωνία, στην πολιτική, επιτρέπουν στην Ελλάδα να επιχειρήσει την επίτευξη των στόχων που είχαν τεθεί από την εποχή της Επανάστασης του 1821.

Η Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα αντιμετωπίζει ζητήματα: εκδημοκρατισμού του πολιτεύματος, εθνικής ολοκλήρωσης, ανεξαρτησίας, οργάνωσης του κράτους, οικονομικής ανασυγκρότησης, εκσυγχρονισμού, κοινωνικής δικαιοσύνης και υπεράσπισης των δικαιωμάτων του πολίτη.

Πληθυσμιακή & εδαφική εξέλιξη του ελληνικού κράτους

4.60	Πληθυσμός	Έκταση (τ.χλμ.)
1836	818.582	47.516
1861	1.096.864	47.516
1870	1.457.894	50.211
1896	2.433.806	63.606
1907	2.631.952	63.211

Η επίλυση των προβλημάτων που απασχολούν την ελληνική κοινωνία και το κράτος είναι σύνθετη υπόθεση. Ο εκδημοκρατισμός του πολιτεύματος εξαρτάται άμεσα από τις πολιτικές πεποιθήσεις των Ελλήνων που έχουν μεταξύ τους διαφορετικές απόψεις αλλά και από τις Μεγάλες Δυνάμεις που δεσπόζουν στην πολιτική ζωή της χώρας. Ο αλυτρωτισμός είναι ζήτημα που συνδέεται με την κατάσταση στα Βαλκάνια, με την οικονομία του ελληνικού κρά-

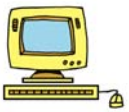
τους, με την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο εκσυγχρονισμός του κράτους σχετίζεται με την ιδεολογία, την πολιτική, την οικονομία.

απαντώ για τη σημασία των ιστορικών όρων:

- ✓ μοναρχία
- ✓ κοινοβουλευτισμός
- ✓ εθνική ολοκλήρωση
- ✓ εθνικό κράτος
- ✓ αλυτρωτισμός
- ✓ εξάρτηση
- ✓ ανατολικό ζήτημα
- ✓ αγροτική μεταρρύθμιση
- ✓ πτώχευση
- ✓ νέα αστικά πρότυπα
- ✓ νεοκλασικισμός
- ✓ γλωσσικό ζήτημα

... στο 19^ο αιώνα

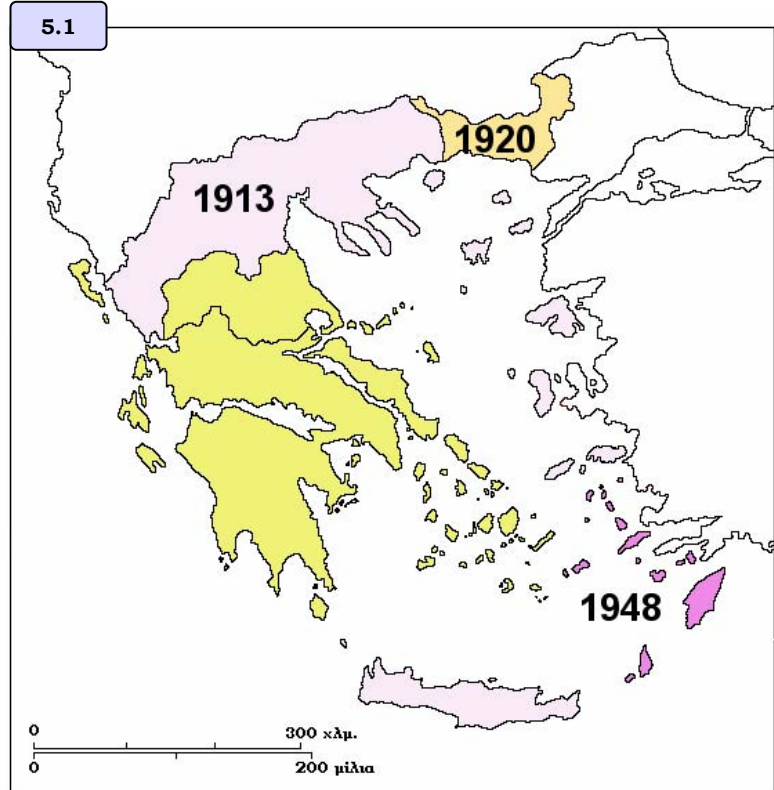

Η Ελλάδα στον 20^ο αιώνα

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, το ελληνικό κράτος διευρύνεται, εξελίσσεται και εντάσσεται στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Στην ενότητα αυτή γνωρίζουμε τις σημαντικές εξελίξεις, οι οποίες αφορούν την Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα.

Τα κεφάλαια της ενότητας:

1. Ο εκσυγχρονισμός του κράτους
2. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι
3. Ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος
4. Μικρασία: εκστρατεία και καταστροφή
5. Οι τελικές ρυθμίσεις: τα σύνορα και η ανταλλαγή των πληθυσμών
6. Κοινωνία και κράτος στο Μεσοπόλεμο
7. Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος
8. Κατοχή, Αντίσταση και Εμφύλιος πόλεμος
9. Τα μεταπολεμικά χρόνια
10. Η στρατιωτική δικτατορία
11. Το κυπριακό ζήτημα
12. Η Ευρωπαϊκή Ένωση
13. Η καθημερινή ζωή
14. Ο αθλητισμός
15. Ο πολιτισμός

▲ Αναφέρω την επέκταση των συνόρων του ελληνικού κράτους κατά τον 20^ο αιώνα. [5.1]

Το ερώτημα της ενότητας:

Ποιες είναι οι σημαντικές αλλαγές στην Ελλάδα και στην Ευρώπη στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα;

Η Ελλάδα
ανεξάρτητο κράτος

1912-13
Βαλκανικοί πόλεμοι

1914-1918
Α' Παγκόσμιος πόλεμος

1919-1922
Μικρασιατική εκστρατεία

1939-1945
Β' Παγκόσμιος πόλεμος

1967-1974
στρατιωτική δικτατορία

1913
Συνθήκη του Βουκουρεστίου

1923
Συνθήκη της Λωζάννης

1948
Ένωση των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα

1981
ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ.

1. Ο εκσυγχρονισμός του κράτους

Μετά το **κίνημα στο Γουδι**, το 1909, η Ελλάδα ακολουθεί μια νέα πορεία. Τα κύρια ζητήματα είναι ο **εκσυγχρονισμός** του κράτους και η οικονομική ανάπτυξη του. Επίσης επιδιώκει συμμαχίες με μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, με στόχο την απελευθέρωση των εδαφών που παραμένουν **αλύτρωτα**. Αυτή η πορεία συνδυάζεται με την παρουσία του Ελευθέριου Βενιζέλου στην πολιτική ζωή της Ελλάδας.

Η κυβέρνηση Βενιζέλου σχηματίζεται μετά τη μεγάλη νίκη του κόμματός του, των Φιλελευθέρων, στις εκλογές του 1910. Ο Ε. Βενιζέλος ξεκινά ένα πολύπλευρο έργο με στόχο να εκσυγχρονίσει την Ελλάδα. Προσπαθεί να τη φέρει κοντά στα πρότυπα των αναπτυγμένων ευρωπαϊκών κρατών. Αναδιοργανώνει το στρατό και τον εκπαιδεύει με τους πιο σύγχρονους τρόπους. Αναθεωρεί το Σύνταγμα.

Με το νέο Σύνταγμα, του 1911, η κυβέρνηση Βενιζέλου επιχειρεί αλλαγές και μεταρρυθμίσεις, οι οποίες βάζουν τις βάσεις για ένα κράτος πιο δίκαιο απέναντι στον πολίτη. Ψηφίζονται νόμοι, οι οποίοι ενισχύουν τη δικαιοσύνη, κατοχυρώνουν τις **ατομικές ελευθερίες**, βελτιώνουν τα οικονομικά του κράτους και επιδιώκουν τον εκσυγχρονισμό της διοίκησης. Το ενδιαφέρον για την παιδεία οδηγεί στην **εκπαιδευτική μεταρρύθμιση** του 1913.

Για πρώτη φορά δημιουργείται εργατική νομοθεσία. Ρυθμίζονται ζητήματα, όπως η ίδρυση **σωματείων** και **συνεταιρισμών**, η καθιέρωση αργιών, το ωράριο εργασίας. Την ίδια εποχή υπάρχουν σοβαρά αγροτικά προβλήματα – όπως η εκμετάλλευση των κολιγών στη Θεσσαλία - και παίρνονται αποφάσεις για να λυθούν. Πολλές όμως από τις αποφάσεις αυτές μένουν ανεφάρμοστες.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

εκσυγχρονισμός:

οι μεταρρυθμίσεις για να γίνει το κράτος σύγχρονο

ατομικές ελευθερίες:

τα δικαιώματα του ανθρώπου

εκπαιδευτική μεταρρύθμιση:

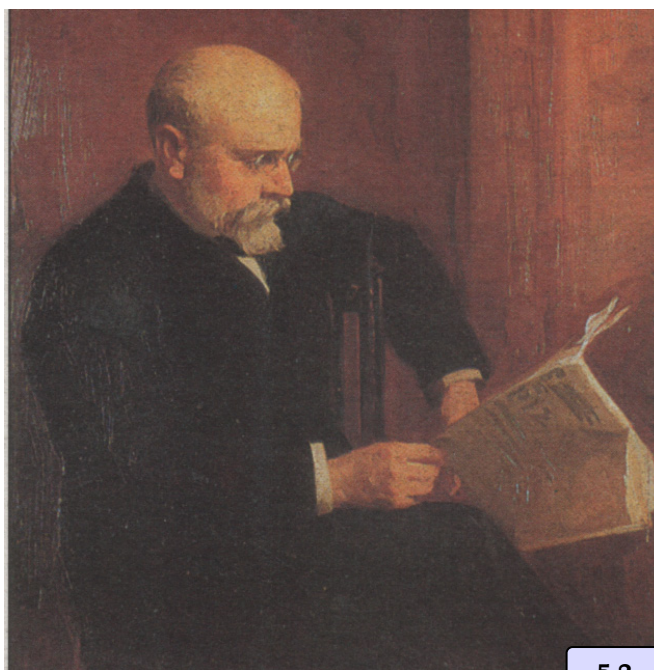
το σύνολο των νόμων και των ενεργειών για τον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης

σωματεία:

σύλλογοι επαγγελματιών και εργαζομένων για την αντιμετώπιση εργασιακών προβλημάτων και την υποστήριξη των μελών τους

συνεταιρισμοί:

αγροτικοί σύλλογοι για τη διαχείριση της γεωργικής παραγωγής και την υποστήριξη των μελών τους

5.2

Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1936)
Πίνακας του Γ. Γουναρόπουλου
Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ-Τοσίτσα, Μέτσοβο

▲ Ποιος είναι ο ρόλος του Ε. Βενιζέλου στην προσπάθεια εκσυγχρονισμού του ελληνικού κράτους; [5.2]

1910

νίκη των Φιλελευθέρων στις εκλογές
ο Ε. Βενιζέλος Πρωθυπουργός της Ελλάδας

1911

ψηφισή νέου
Συντάγματος

1912

νέα νίκη των Φιλελευθέρων
στις εκλογές

I. Εργατική νομοθεσία

Εργατικοί νόμοι		5.3
1909	Νόμος για την καθιέρωση της αργίας της Κυριακής	
1911	Νόμος για την υγιεινή, την ασφάλεια των εργατών και τις ώρες εργασίας	
1912	Νόμος για την εργασία των γυναικών και των ανηλίκων	
1914	Νόμος για τη λειτουργία εργατικών σωματείων	

Πηγή: Λιάκος Α., *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*, Αθήνα 1993

- ▲ Ποια θέματα ρυθμίζουν οι εργατικοί νόμοι της περιόδου; [5.3]

«Η πρώτη εργατική νομοθεσία μετά το κίνημα του 1909 καθιέρωνε την αργία της Κυριακής [...] και ορισμένων εορτών. Η νομοθεσία αυτή [...] αφορούσε μόνον ορισμένες βιομηχανίες. [...] Η εβδομαδιαία αργία έγινε υποχρεωτική στις πόλεις της Αθήνας, του Πειραιά, του Βόλου, της Σύρας και της Πάτρας, που ήταν και τα σημαντικότερα βιομηχανικά κέντρα, και υποχρεωτική επίσης για τις γυναίκες και τα παιδιά κάτω των 16 ετών.»

Λεονταρίτης Γ., «Το ελληνικό εργατικό κίνημα και το αστικό κράτος 1910-20», *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Φιλιππούτης, Αθήνα 1980, σ. 55

5.4

- Σε ποιον από τους εργατικούς νόμους αναφέρεται η πηγή; [5.3] & [5.4]

5.5

- ◀ Παρατηρώ την πηγή και συζητώ για το εργατικό προσωπικό. [5.5]

Υφαντουργικό εργαστήριο, στις αρχές του 20ού αιώνα

- Ποιοι εργατικοί νόμοι δεν εφαρμόζονται, σύμφωνα με την πηγή; [5.6] & [5.3] & [5.4]

Απόσπασμα από την Έκθεση Επιθεωρητή Εργασίας προς τον υπουργό Εθνικής Οικονομίας (31.8.1912):

«Εις αμφοτέρας* τας πόλεις (Πάτρα, Κέρκυρα) οι εργατικοί νόμοι είναι σχεδόν άγνωστοι και η εφαρμογή αυτών εις πολλά εργοστάσια, μήτε ήρχισεν, μήτε δύναται** να υπάρξει ελπίς ότι θα αρχίση [...] η δεκάωρος εργασία δια τας γυναίκας και τους ανηλικούς εις ελάχιστα εργοστάσια είχεν εφαρμοσθή [...] Κυριακή αργία δεν τηρείται εις πολλά των εργοστασίων [...] Αι προφυλάξεις δια την υγείαν των εργαζομένων ουδόλως*** λαμβάνονται υπ' όψει.»

* και στις δύο ** μπορεί *** καθόλου

5.6

II. Το αγροτικό ζήτημα

5.7

Κολίγοι σε τοιφλίκι της Θεσσαλίας, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

5.8

Θεσσαλός τοιφλίκας με την οικογένειά του και τους έμπιστους επιστάτες του, μπροστά από το σπίτι του και τις καλύβες των κολίγων. Στο γαϊδουράκι ένας κολίγος. (1903)

Μαρτυρία του Α. Οικονόμου, γεννημένου το 1900, από το χωριό Ριζώμα Τρικάλων:

«Στο χωριό μας το Ριζώμα ήταν αφέντης ο Μουσούρος. Αυτός, όπως όλοι οι τοιφλικάδες δηλαδή, μας έδινε τα χωράφια να τα δουλεύουμε και του δίναμε το ένα τρίτο από τον καρπό. Δικά μας χωράφια δεν είχαμε. Το σπίτι άπου μέναμε ήταν δικό του. Τι σπίτι δηλαδή, χάλια. Κοιμόμασταν δέκα νομάτοι* σε μια κάμαρα. Χάμω στρώναμε ψάθες. [...] Τρώγαμε σταυροπόδι στην τάβλα**. Για φωτισμό ανάβαμε δαδιά, κοντά είχαμε και γκαζοκάνηλα. Το αφεντικό δεν έμενε εδώ. Είχε τους καβαλέδες*** να κάνουν κουμάντο.»

* άτομα ** χαμηλό τραπέζι
*** επιστάτες

5.9

■ Περιγράψω τη ζωή των κολίγων, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στη Θεσσαλία. [5.7-5.10]

■ Ποια είναι τα προβλήματα των κολίγων; [5.7-5.10]

Απόσπασμα από συνέντευξη κολίγου στην εφημερίδα *Ακρόπολις* (22.2.1910):

«Το σπίτι είναι του αφεντικού. Ημείς κουβαλούμε τα υλικά, ημείς τρέφαμε τους μαστόρους, αλλά το σπίτι είναι του αφεντικού. Δικός μας είναι μόνον ο ουρανός. Από τη γη δεν έχουμε τίποτα. Εκεί μέσα είμεθα στοιβαγμένοι, ανάκατα ημείς, τα ζώα μας, τα άχυρά μας. Σπίτι, σταύλος, αχυρώνας είναι το αυτό.»

5.10

σ
ύ
ν
θ
ε
σ
η

- ❖ Ποια μέτρα λαμβάνονται για τον εκσυγχρονισμό του κράτους;
- ❖ Ποιες είναι οι συνθήκες ζωής των αγροτών και των εργατών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα;